

*Лях Т. Л.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки
Інституту психології
і соціальної педагогіки
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
голова методичної ради
Всеукраїнського громадського
центру “Волонтер”*

УДК 374.31:371.83

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ГРУП

У статті автор визначає поняття “волонтерська група”, аналізує вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до класифікації волонтерських груп, подає авторську класифікацію.

Ключові слова: група, волонтерська група, класифікація, вид.

В статье автор дает определение понятия “волонтерская группа”, анализирует отечественные и зарубежные подходы к классификации волонтерских групп, подает авторскую классификацию.

Ключевые слова: группа, волонтерская группа, классификация, вид.

In the article an author provides definition of the term “Volunteer group” and analyses domestic and foreign approaches to classification of volunteer groups, as well as offers her own classification.

Key words: group, volunteer group, classification, type.

Волонтерство є способом підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, що виникають. Волонтерський рух в Україні та світі постійно розвивається. Волонтери стали

повноправним суб'єктом соціальної та соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю, сім'ями, людьми похилого віку тощо.

Волонтерські програми охоплюють усе більше напрямів соціальної та соціально-педагогічної роботи. За останніми дослідженнями лише в Україні волонтерські групи працюють у профілактичному, інформаційно-просвітницькому, рекреативному, реабілітаційному, діагностико-корекційному, соціально-рекламному, соціально-побутовому, охоронно-захисному і фандрейзинговому напрямах. Напрямок діяльності волонтерської групи, як правило, визначається місією та завданнями організації, на базі якої вона функціонує [3].

Окремі аспекти діяльності волонтерів розкриті в працях вітчизняних науковців. Зокрема, у роботах І. Зверевої, Г. Лактіонової, С. Савченка, С. Харченка обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю. У дослідженнях О. Безпалько, З. Бондаренко, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, В. Петровича розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності. Особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді висвітлено у роботах О. Кузьменка, Н. Романової, С. Толстоухової.

Тема добротності та волонтерства ґрунтовніше розкрита в дисертаціях російських науковців Я. Лятушина, В. Митрофаненка, О. Митрохіної, О. Морова, Г. Оленіної. Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано у роботах зарубіжних авторів, зокрема Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайн, Р. Лінча, С. Маккарлі, М. Мерріл, К. Навартам, М. Нуланд.

Наразі актуальним залишається питання класифікації волонтерських груп, розкриття якого допоможе у координації волонтерських програм.

Мета статті – проаналізувати вітчизняні та зарубіжні підходи до типологізації волонтерів, представити авторську класифікацію волонтерських груп.

Волонтерська група – це невелика за чисельністю спільнота людей, що діє на добровільних засадах, об'єднана певною благодійною діяльністю та утворена при державній чи неурядовій організації [3].

У теорії волонтерського руху існує чимало спроб класифікувати волонтерські групи за певними ознаками.

Зарубіжні науковці С. Маккарлі та Р. Лінч об'єднують волонтерів у декілька груп, беручи за ознаку тривалість їхньої роботи: волонтери, які працюють давно (*long-term volunteer*); волонтери, які працюють невеликий проміжок часу (*short-term volunteer*).

Перший тип волонтерів, на думку дослідників, найбільше відповідає традиційному уявленню про них, оскільки їм притаманні такі риси, як повна самовідданість справі чи організації. Таких волонтерів залучають до діяльності трьома способами: вони самостійно знаходять організацію, яка вже працює з волонтерами; працівник організації є волонтером, добровільно беручи та виконуючи додаткові види робіт без додаткової оплати праці; за рекомендацією інших волонтерів [4] – усі вони самі встановлюють межі своєї роботи, визначають її тривалість. Вони прагнуть виконувати будь-яку роботу, намагаючись зробити все, щоб їхні зусилля виявилися дієвими. Мотивацією для них є як “досягнення”, так і “приєднання”, що часто виглядає як чудова можливість залучитися до роботи та проявити себе у справі. Саме на таких волонтерів спирається більша частина організацій, які використовують у своїй діяльності допомогу добровільних помічників, створюючи відповідні робочі місця, розробляючи довготривалі соціальні проекти та програми.

У світовій практиці традиційно такими волонтерами стають домогосподарки з середнім рівнем достатку, які мають вільний час, щоб постійно віддавати його організації, знаходячи в цьому мету свого життя чи розглядаючи це як еквівалент успішної кар’єри. Волонтерами, які працюють тривалий час, стають також безробітні, пенсіонери та особи з невеликими прибутками.

Волонтерів, які працюють невеликий проміжок часу, добровільна робота цікавить лише в загальних рисах. Вони не є самовідданими волонтерській справі, хоча реально допомагають вирішувати певні соціальні проблеми. У низці пріоритетів таких людей волонтерська робота не займає провідної позиції.

Залучають таких волонтерів кількома способами: їх запрошують до організації, що виконує роботу, яка цікавить волонтера, але зовсім не обов’язково, що організації дійсно потрібна людина на цю роботу; вони беруть участь у підготовці та проведенні організацією певної події чи суспільних заходів, що зацікавили волонтерів; або шляхом “вимушеного вибору”, тобто через запрошення товариша, який є волонтером, до цієї справи.

Як правило, волонтери, які працюють невеликий проміжок часу, роблять це заради людей, які їх запросили, часто без усвідомлення важливості загальної справи. Мотивація таких волонтерів – це суто визнання власних досягнень. Такі волонтери хочуть мати чітко визначений обсяг роботи в конкретний проміжок часу. Перед тим, як стати до роботи, їм необхідно чітко розуміти, що конкретно та який період часу вони мають робити. У світовій практиці такими

волонтерами найчастіше стають спеціалісти певної галузі, оскільки вони співпрацюють з організацією доти, доки не досягнуто певної мети, ними не вдосконалено певний вид діяльності. Цікаво, що волонтер, який працює в одній організації короткий проміжок часу, в іншій може працювати тривалий час.

Такого ж підходу дотримується американський дослідник К. Наваратнам із Центру розвитку волонтерства Вірджинії (США). У статті “Розширення волонтерства” [5] він поділяє волонтерські групи на типи відповідно до часу їх волонтерської роботи:

- постійні волонтери – люди, постійно залучені до волонтерської діяльності, які беруть участь у різних програмах та надають різні послуги;
- тимчасові волонтери – особи, які беруть участь у діяльності лише тоді, коли їм це цікаво;
- сезонні волонтери – люди, які беруть участь у волонтерській діяльності в певний період року в програмах, які відповідають їхнім інтересам.

К. Наваратнам також поділяє волонтерів за ролями, які вони відіграють в організації, та рівнем їх зайнятості в роботі організації на різних рівнях: напрям програм та політики; розробка, планування та менеджмент; безпосереднє надання послуг; забезпечення підтримкою, матеріалами та обладнанням. Такі волонтери залучені до програм економічного, соціального розвитку, розвитку місцевих громад та сільського господарства [5].

Соціально-психологічні служби Канади виокремлюють волонтерів-менеджерів; волонтерів-помічників; волонтерів прямої допомоги. Волонтери-менеджери можуть допомагати у роботі з громадою, залученні волонтерів, роботі ради директорів, проведенні зборів. Волонтери-помічники, як правило, працюють один раз на тиждень. Вони можуть виконувати функції реєстратора, охоронця, телефонного оператора, прибиральника, клерка тощо. Також вони можуть працювати вдома, наприклад, відправляти кореспонденцію, друкувати доповіді, відповідати на поточні телефонні дзвінки. Волонтери-помічники можуть надавати допомогу в залученні коштів для організації, у проведенні рекламних кампаній, виступати у ролі керівників волонтерських програм. Волонтери прямої допомоги безпосередньо працюють із клієнтами. Це найпопулярніша форма волонтерської діяльності, адже більшість людей, які обирають волонтерську працю, бажають надавати конкретну допомогу різним верствам населення. Працюючи з клієнтами, волонтери прямої допомоги несуть відповідальність за свою діяльність нарівні з професіоналами [3].

Екологічна організація Голландії “Vereniging Milieuzorg Wageningen” [3] у своїй діяльності виокремлює волонтерів основного (активного) складу; активістів підтримки; професіоналів підтримки; працівників без оплати.

На основі результатів опитування (1981 р.) Інституту Геллапа (США) американські дослідники [3] виокремили такі типи волонтерів за провідним напрямом їхньої діяльності: спостерігачі при голосуванні під час виборів; збирачі грошових пожертв; рятувальники; ті, хто працює в лікарнях; члени шкільних опікунських рад; тренери; білетери; хористи; чергові у школах матері.

За цією ж класифікаційною ознакою дослідник Nylund M. у праці “Varieties of Mutual Support and Voluntary Action: a Study of Finnish Self-Help Groups and Volunteers” вибудовує таку типологію: волонтери, які здійснюють соціальне обслуговування; волонтери, які займаються захистом громадянських прав; волонтери, які займаються громадською діяльністю; волонтери, які займаються керівництвом; волонтери, які займаються самодопомогою [6].

Міжнародна організація Спілка християнської молоді (YMCA) [3] виділяє п'ять типів волонтерів: волонтери, які залучені до проектної та програмної діяльності; волонтери підтримки, які допомагають в офісній та адміністративній роботі; волонтери-фандрайзери, які беруть участь у різноманітних програмах зі збору благодійних пожертв у різних їх видах; волонтери, які беруть участь у роботі ради організації, правління, комітетах правління, експертних радах; волонтери-менеджери, які допомагають у здійсненні управління організацією; асистенти бухгалтера, спеціаліста зі зв'язків із громадськістю.

Організація, яка працює з інвалідами OPTIONS (США) [3] користується у своїй діяльності такою класифікацією волонтерів: волонтери-члени ради директорів організації; волонтери-експерти; волонтери-члени сімей бенефіціаріїв діяльності організації; волонтери-представники місцевих громад; волонтери-студенти.

Досить неординарною та багаторівневою є класифікація волонтерів Австралійської Комісії зі спорту (Australian Sports Commission). Зокрема в ній визначаються такі типи волонтерів. *За вибором волонтерської роботи*: вільний вибір (можливість вільного вибору); відносно вільний (на запрошення колег, друзів тощо); вимушене волонтерство (альтернатива відбування покарання); *за потребою заохочення чи відшкодування витрат*: не потребують категорично та принципово; не очікують; відшкодовуються витрати; працюють за незначну оплату праці (стипендію); *за характером стосунків між волонтером та організацією*: формалізовані (передбачається укладення угоди);

неформальні (без укладення угоди); *за спрямованістю волонтерської діяльності на цільову аудиторію*: чужі, незнайомі люди; друзі, родичі; самі волонтери чи представники тотожної групи [3].

На відміну від вищезгаданих класифікацій, у програмі “Волонтери ООН” ключові позиції типології волонтерів визнано за *сферою діяльності*: громадські ініціативи, культура та спорт, освіта, подолання наслідків стихійних лих і катастроф, захист довкілля, гендер, державне управління, профілактика ВІЛ/СНІДу, сприяння громадському здоров’ю, бездоглядність, безпритульність, права людини, інформаційно-комунікаційні технології, миротворча діяльність, бідність, приватний сектор, сексуальність, соціально-педагогічна підтримка дітей, людей з особливими потребами, молодіжне лідерство, соціальний захист та підтримка біженців і переселенців. *За цільовою групою діяльності* – діти, молодь, люди похилого віку, малозабезпечені, біженці, мігранти, люди з особливими потребами.

Класифікаційні ознаки “сфера діяльності” та “цільова група діяльності” зустрічаються в різноманітних міжнародних організаціях, які додають до попередніх переліків такі види: адвокація (просування інтересів); корпоративне волонтерство; розвиток інфраструктури; менеджмент; Internet-волонтерство; політика; проведення досліджень; волонтери літнього віку; волонтери з професійного навчання; молоді волонтери [3].

Із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій види волонтерства стали ще різноманітнішими. Зокрема з’явилося on-line чи “віртуальне” волонтерство, суть якого полягає в можливості дистанційного надання різноманітних послуг. Серед переваг цього виду волонтерства – можливість знаходити один одного, можливість обміну, енергія відкритої та доступної інформації, можливість мобілізації зусиль тощо. До недоліків належать плагіат, навмисно неправильне тлумачення фактів, висока вартість обладнання, оплата за користування Internet тощо.

В Україні перші спроби класифікації волонтерів пов’язані зі становленням волонтерського руху в мережі соціальних служб та створенням волонтерських загонів у різноманітних громадських організаціях. Тому не дивно, що першою класифікаційною ознакою волонтерів для багатьох дослідників цього питання [2] є “*приналежність до певної організаційної структури*”. Авторський колектив монографії “Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку” за цією класифікаційною ознакою поділяє волонтерів на тих, хто працює при центрах соціальних служб для молоді (нині – центри соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, далі – центри соціальних служб) та волонтерів

громадських організацій. Цікавим є той факт, що представники першої групи ідентифікують себе з волонтерами, а представники другої групи, як правило, не називають себе ними, бо проводять свою роботу відповідно до обов'язків членів громадських організацій.

Науковці Українського інституту соціальних досліджень у 1998 р., аналізуючи діяльність центрів соціальних служб, запропонували об'єднати волонтерів за такими ознаками: вікова категорія; основне місце навчання; основне місце роботи; рівень освіти [2].

Однією з перших класифікаційних ознак волонтерів в Україні була “за віком”, і така класифікаційна ознака не випадкова. Якщо аналізувати історію розвитку волонтерського руху в Україні, то зазначені вікові групи відігравали вагомий роль, утворюючи волонтерські загони (діти, підлітки, молоді люди), або беручи участь у волонтерському русі “Пенсіонер – пенсіонеру” (люди похилого віку).

Заслугує на увагу класифікація волонтерів, запропонована І. Ткач [3]. Автор, беручи до уваги вітчизняний та закордонний досвід, виділяє такі типи волонтерів:

- за своїм основним місцем роботи (Workplace volunteer) – це особи з числа працівників тієї ж компанії, що їх залучає, які працюють волонтерами у вільний від роботи час;

- із людей старшого віку (Retiree volunteers) – це особи із числа пенсіонерів, які мають сили та бажання працювати, робити корисну для суспільства справу;

- ті, хто обрав волонтерську роботу як альтернативу вироку (Alternative sentencing volunteers), – це, переважно, умовно засуджені громадяни, які обирають працю волонтером (відпрацювання певної кількості годин на користь суспільству) як альтернативу своєму вироку в кримінальній справі;

- представники певних професій (Professional volunteers) – це особи, яких залучають, переважно, через професійні асоціації та спілки;

- епізодичні (Episodic volunteers) – це особи, які працюють в окремих проектах або беруть участь у певній події, працюють не тривалий проміжок часу;

- ті, хто потребує перехідного періоду (Transitional volunteers) – це особи, які щось змінюють у житті та часто беруть участь у волонтерських програмах, щоб спробувати та перевірити себе й повернутися до нормального життя в суспільстві;

- безробітні, непрацюючі (Unemployed volunteers) – це особи, які працюють волонтерами, щоб набути вмінь та навичок для подальшого пошуку оплачуваної роботи;

– ті, кому надається стипендія (Stipended volunteers), – це особи, які за свою роботу отримують фінансову винагороду, яка, однак, не покриває повністю їхнього трудового внеску;

– волонтери, які пройшли через проблему, – брати, сестри дітей з особливими потребами тощо;

– волонтери – підлітки та молодь, представники громадських організацій, які реалізують соціальні програми, державне замовлення (в Україні – переважно студенти).

Логічним є ще один підхід американських дослідників Р. Лінча та С. Маккарлі до типологізації груп волонтерів. Пропонуючи керівникам волонтерських програм способи визнання праці волонтерів, вони пропонують таку класифікацію, беручи за основу ознаку “*мотиваційна орієнтація*”:

– волонтери, орієнтовані на досягнення;

– волонтери, орієнтовані на членство в групі;

– волонтери, орієнтовані на визнання керівництвом, владою [4].

У медіапросторі існує оригінальна, “*асоціативна*”, класифікація груп волонтерів, через діяльність яких, з точки зору керівництва, можуть виникати труднощі, зокрема:

– волонтер-“плаксі” (The cantankerous complainer), який постійно скаржиться на неможливість виконання роботи та виказує незадоволення стосовно усього, що його оточує. Такий волонтер, навіть незважаючи на тривалу підготовку, не може визначитись із видом волонтерської діяльності, а будь-яку запропоновану роботу відхиляє, не наважуючись спробувати себе в роботі;

– волонтер-“цуценя” (The puppydog) – особа, яка є достатньо дружньою, але непостійною у своїх інтересах; нерідко захоплюється новими видами діяльності, не закінчивши розпочату роботу;

– волонтер-“мрійник” (The dreamer), як правило, незадоволений якістю обслуговування чи продуктом, тому що має власне бачення вдосконалення діяльності або послуги, однак найчастіше його ідеї щодо вдосконалення є недосяжними або нереальними;

– волонтер, який має потребу (The needy): для нього характерна підвищена комунікабельність через бажання висловитись із приводу своєї проблеми;

– волонтер-“бос” (The “boss”) – особа, яка диктує умови виконання роботи або ж намагається досягти кооперативного рішення, займаючи лідерські позиції. Якщо ж не врахувати його бажання бути лідером, то він почне виконувати роботу самостійно, збираючи

навколо однодумців. Існує ризик, що в певний момент він може підірвати авторитет менеджера волонтерської програми, забравши на себе всі повноваження;

– волонтер-“мабуть, завтра” (The “maybe later”) – особа, яка залюбки береться до роботи, але майже ніколи не встигає її виконати за визначений термін. Такий волонтер завжди розраховує на підтримку інших у виконанні власної роботи;

– волонтер-“найгірший нічний кошмар” (the Worst Nightmare) – людина, яка уособлює декілька з вищезазначених типів або навіть суміш усіх, і є абсолютно нездатною працювати на волонтерських засадах, створює чимало проблем менеджеру волонтерської діяльності [3].

Вочевидь, що з наукової точки зору подібна класифікація є умовною, але цілком прийнятною для врахування керівником волонтерської програми.

Дослідники Ю. Аксенова, А. Вербицький та П. Гамольський викремлюють волонтерські групи, беручи за основу класифікаційну ознаку “мотивація до волонтерської діяльності”: раціональні, емоційні, моральні.

Згідно з ними, автори виділяють два типи волонтерів:

– на тривалий термін (волонтер є причіником проблеми чи організації; зазвичай керується раціональними мотивами);

– на короткий термін (волонтеру властива не надто глибока зацікавленість в організації або проблемі, віддає перевагу чітко визначеному виду роботи, обмеженої діяльністю; основна мотивація – визнання його особистих досягнень) [1].

Багаторічний досвід організації автором волонтерських груп у Всеукраїнському громадському центрі “Волонтер” дозволив об’єднати їх у групи за такими ознаками:

– за віком (діти, підлітки, молодь, люди зрілого віку, люди похилого віку);

– за ступенем професіоналізму (професіонали, непрофесіонали);

– за тривалістю волонтерської діяльності (волонтери, які працюють тривалий проміжок часу (понад 6 місяців), сезонні волонтери, волонтери, які працюють короткий проміжок часу (разові акції, менше 6 місяців));

– за соціальною роллю / статусом (учні, студенти, безробітні, фахівці (спеціалісти), батьки, сім’ї, пенсіонери, волонтери, які обрали працю як альтернативу вироку);

– за ступенем мобільності (мобільні, з обмеженою мобільністю, немобільні);

- за приналежністю до організації (корпоративні волонтери, волонтери державних організацій (соціальних установ), релігійних організацій, ініціативних груп мешканців територіальних громад);
- за досвідом волонтерської роботи (волонтери без досвіду, з незначним досвідом, достатнім досвідом);
- за складом волонтерської групи (“змішаний”, представлений волонтерами різних типів; “однотипний”, представлений волонтерами одного типу (групи студентів, пенсіонерів тощо) [3].

Отже, проведений аналіз дозволив дійти висновку, що наразі залишається актуальним питання класифікації волонтерських груп, вивчення особливостей їх діяльності.

З огляду на це подальшого вивчення потребують: розробка діагностичного інструментарію для визначення рівня підготовленості волонтерів до здійснення діяльності; удосконалення нормативно-правової бази діяльності волонтерів.

Список використаних джерел

1. Аксенова Ю. Фандрайзинг для развития / Ю. Аксенова, А. Вербицкий, П. Гамольский. – М. : ИНФРА– М, 2001. – 234 с.
2. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / [Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. М. Комарова та ін.]. – К. : Академпрес, 1999. – 112 с.
3. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Лях Тетяна Леонідівна. – К., 2009. – 304 с.
4. Маккарлі С. Управління діяльністю волонтерів. Як залучити громадськість до вирішення проблем суспільства / С. Маккарлі, Р. Лінч ; пер. з англ. О. Винничук. – К. : Ресурсний центр розвитку громадських організацій “Гурт”, 1998. – 160 с.
5. Navaratnam K. K. Extension of volunteers [Текст] / К. К. Navaratnam. – Blacbirg : Viewpoint, 1986. – 19 p.
6. Nylund M. Varieties of Mutual Support and Voluntary Action: a Study of Finnish Self-Help Groups and Volunteers [Текст] / Marianne Nylund. – Helsinki : Nakapaino Oy, 2000. – 166 p.